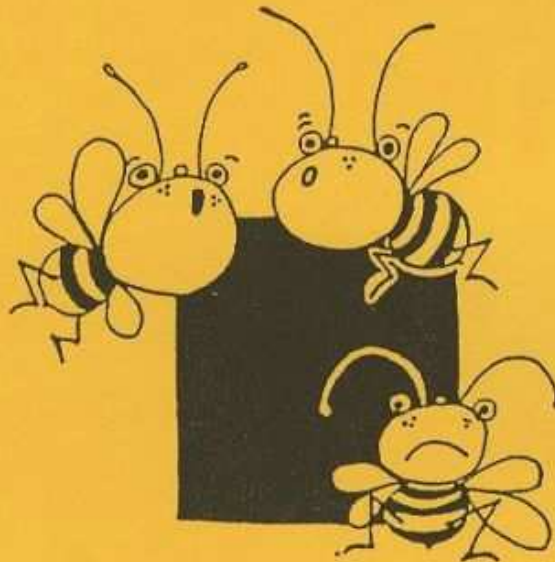

RETROSPEKTÍVNE A PERSPEKTÍVNE POHĽADY NA JAZYKOVÚ KOMUNIKÁCIU

II.diel

Banská Bystrica - Donovaly
11. - 13. septembra 1997

Banská Bystrica 1999

Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica
Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica

Recenzent: prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

Sociolingvistický aspekt mikrotoponým

Jaromír Krško

1. Problematike spoločenského fungovania vlastných mien bola venovaná VII. slovenská onomastická konferencia, ktorá sa konala na Zemplínskej šírave 20.-24. septembra 1976. Základnou tematikou rokovania bolo spoločenské uplatnenie vlastných mien v komunikácii, ich využívanie pri sociálne podmienenej identifikácii. V tomto čase môžeme hovoriť o prvom kontakte onomastiky so sociolingvistikou.

2. Výskum mikrotoponymie nám kladie množstvo otázok, na ktoré nachádzame odpovede pomaly a postupne. Pri probléme polyonymie sme sa stretli aj s možnosťou vzniku tohto javu na osi všeobecne používaný názov - individuálne používaný názov (podrobnejšie Krško, 1996, s. 138).

2.1. Pre individuálne používaný názov sme spočiatku vymedzili ako používateľov len členov rodiny žijúcich v spoločnej domácnosti. M. Majtán hovorí o tzv. rodinnej forme toponyma (Majtán, 1976, s. 44). Sociét, v ktorých sa tvoria a používajú vlastné mikrotoponymá (MT), je však omnoho viac. Aby sme dokázali odlišiť tieto "skupinové názvy" od pomenovaní so všeobecnou platnosťou, označujeme ich ako mikrosociálne toponymá (MST). Základnou charakteristikou je ich použitie v malej, relatívne uzavretej, sociálnej skupine, z čoho nutne vyplýva nízka komunikačná potencia týchto toponým pomenúvajúcich často málo dôležité geomorfologické objekty.

2.2. Dotazníkovou metódou sme zistili výskyt MST v 45 slovenských obciach (počet obcí je irelevantný). Dôležitým faktom je, že sa potvrdila hypotéza existencie MST ako dôležitých prvkov označovania geomorfologických bodov v komunikácii sociálnych skupín.

2.3. Podľa sociálnych skupín používajúcich vlastné označenia na orientáciu v teréne rozoznávame *rodinné* MST, *poľovnicke* MST, *rybárske* MST, *profesijné* MST a *mládežnicke* MST (v rámci ktorých rozoznávame ešte *detské* MST). Z hľadiska tematiky tohto príspevku sa budeme venovať len skupine mládežníckych MST.

3. Delenie mládežníckych MST na *detské* (do 12 rokov) a *mládežnicke* (od 12 rokov) nie je celkom jednoznačné. Ako orientačná veková hranica môže slúžiť "prechod" dieťaťa do veku adolescenta. Zmena použitej lexiky (topolexém) v MST detí a neskôr mládeže je evidentná aj v získaných názvoch. Pomenúvanie objektívnej reality vychádza z vnútorného sveta človeka a z jeho nazerania na svet. "Optika" dieťaťa je iná než "optika" dospelujúceho. To sa prejavuje aj v dôležitosti výberu a forme pomenovania základných orientačných bodov.

3.1. Anketová otázka na zistenie MST znela : "Pomenúvate miesta kam chodíte inými názvami (ktoré ovládajú len vaši kamaráti)? Ak áno, napíšte

názov, ktorý poznajú všetci a vedľa neho názov, ktorý používate vy"¹. Vo vzorke desať až dvanásťročných detí prevládala model [0 > MST], prípadne [? > MST]² (z 83 pomenovaní malo len 12 svoj oficiálny pendant - napr.: *Kopaň - Pod vatru, Žobráčka - Žabia studňa, Skalka - Hrad...*). Jedným z dôvodov nízkeho počtu dvojíc MT - MST (14,46%) je fakt, že deti ešte neovládajú oficiálne známe mikrotoponymá. Druhým, nemenej závažným dôvodom je to, že deti si všimajú a pomenúvajú také nevýznamné objekty, ktoré by v praktickej komunikácii dospelých nemohli fungovať, pretože by ich bolo príliš mnoho. Tieto MST pomenúvajú časti lesných cestičiek (sánkovanie *Na zákrute, Skoky*), zoskupenie niekoľkých stromov (*Malá hôrka*), tvar porastu (*Pri nízkych stromoch, Na vysekanom*), jednotlivé stromy (*Lipa, Jablonka*). Pri hre je totiž dôležité odlišiť objekty vzdialené od seba často len niekoľko metrov.

3.2. Lexika detských MST zodpovedá ich vyjadrovacím schopnostiam - v názvoch sa vyskytujú deminutíva (*Malá hôrka, Papučky, Na kamienky, Kamienky, Popod horičku, Údolíčko* atď.). Pomenovania odrážajú detskú fantáziu (*Perníková chalúpka, Obria noha, U žabej rieky, Do obývačky* (jaskyňa), *Žaba* (skala), *Údolie pávích očíek*), pomenúvajú objekty, kde sa hrajú (proprializácia apelatív) - *Skalka, Krovisko, Bunkre, Do chatrče, Ku hati, Pri hrádzi, Ku kukurici* atď.

3.3. Pri mládežníckych MST sme zaznamenali až 49 percentný výskyt MST k oficiálnym mikrotoponymám (model [MT > MST]). Výsledky ankety u študentov Gymnázia M. Kukučina v Revúcej sú v porovnaní so študentami slovenského jazyka FHV UMB rozdielne. Rozdiel je spôsobený niekoľkými faktormi - študenti gymnázia sa chceli "predviesť", že používajú vlastné MST a zároveň táto ich gestačnosť zodpovedá ich "búrlivému" veku. Svedčia o tom MST typu *Papuča - Bogandža* (kopec), *Fliper - Delfín* (vodná nádrž Miková), *Za Laca - Láďa, Bagrovisko - Vodník, potok - Člupník*.

3.4. Vekový odstup študentov slovenského jazyka (vek 22 - 23 rokov) od študentov gymnázia (16 - 18 rokov) sa prejavil najmä v tom, že názvy študentov vysokej školy sú výrazne relevantné, pričom si zachovávajú príznaky mládežníckeho slangu a v mnohých prípadoch uvádzajú motiváciu názvu: *Kalvária - Svatý kopeček, Hrádok* (údajný hrob vodcu Uhrov - Attilu) - *Atilák, Konský hájik - Koňak, Lazštek - Laz Vegas, Štrkovisko - Štrkáče, Námestie Maratónu mieru* (nahá socha bežca) - *Pod vtáčikom*.

3.5. V mládežníckych MST sa odrážajú pomenovania rómskych štvrtí po vzore černošských mestských častí v USA - *Bronx, Brooklyn, Bronx city* a označovanie navštevovaných pohostinstiev a barov začiatočnými písmenami - pohostinstvo *Aladín - Áčko, denný bar - DB*.

4. Zo všetkých sociálnych skupín používajúcich MST, majú najbližšie k používaniu slangu práve mládežnícke sociéty. Oproti "bežnému" slangu však v MST nefunguje manifestačná gestačnosť slova navonok (v tom prípade by už nešlo o MST, ale o mikrotoponymum - teda názov všeobecne známy), ale len

gestačnosť v rámci skupiny. Používanie názvu zároveň poukazuje na sociálnu príslušnosť ku skupine.

5. Relatívna uzavretosť komunit prináša ďalší prvok sociolektu - argot. MST s lexikálnymi prvkami argotu sa (na rozdiel od MST s prvkami slangu) neodlišujú od bežných argotizmov. Ich základným cieľom je utajiť miesto na ktorom členovia skupiny vykonávajú nedovolenú činnosť.

5.1. Keďže hovoríme o mikrosociétach, z hľadiska komunikácie musia byť najmenej dvaja používatelia MST³. Maximálna hranica počtu používateľov daných mikrosociálnych toponým nie je presne vymedzená. Pri MST s prvkami argotu sa však pohybuje v nižšom rozmedzí používateľov, ako pri ostatných druhoch MST. Počet členov mikrosociéty determinujú aj iné faktory - spoločná činnosť, ekonomická, či mocenská previazanosť.

6. Mládežníckym MST s prvkami argotu sme nevenovali dostatočnú pozornosť, pretože táto oblasť nekorešponduje celkom s našou oblasťou výskumu. Ukazuje sa však, že táto problematika by bola vhodným doplnením výskumu argotu nielen v slovenskom, ale aj širšom - európskom kontexte. Hlavne v týchto rokoch, kedy nastupuje konjunktúra drog v bývalých socialistických štátoch. Mladí ľudia - narkomani si v komunikácii musia odovzdať informáciu o mieste získania drogy a jej užitia.

Poznámky:

¹ J. Pleskalová (1980) uvažuje o dvoch faktoroch, ktoré ovplyvňujú fungovanie mikrotoponým ("pomístních jmen"). Preto hovorí o "nářeční normě a onymickém kontextu" (c.d., s. 81). Pri úvahách o vzniku MST a ich fungovaní v spoločenskej komunikácii, nemožno celkom súhlasiť s tvrdením J. Pleskalovej: "V jazykové komunikaci funguje tedy jméno ve svých nářečních nebo kontextových variantách. V žádnem případě však nevzniká zcela nové proprium, nýbrž jistá varianta určitého jména, která uchováva svoji základní (nejdůležitější) část VM" (c. d., s. 83). Pri MST totiž veľmi často vznikajú úplne nové propriá, ktoré nevznikajú modifikáciou pôvodného názvu. Mládežnícke MST sú markantným dôkazom takéhoto tvrdenia, pretože v nich je vyjadrený nesúhlas mladých ľudí s oficiálne používaným názvom a ich túžba odlíšiť sa za každú cenu. Nové formy proprií však vznikajú vo všetkých druhoch MST.

² Otáznikom (?) označujeme možnú existenciu mikrotoponyma. Tento jav sa vyskytuje pri väčších geomorfologických bodoch (kopec, svah, les atď.). Nula (0) označuje objekt, ktorý nemá oficiálny názov (nejde o dôležitý orientačný bod).

³ V jednom anketovom lístku sme zaznamenali odpoveď: "Oko - poznám len ja (preto to nazývam oko, lebo stadiaľ vidno celú našu dedinu)". Z hľadiska komunikácie nemôžeme hovoriť o MST, ani o mikrotoponyme, pretože takéto pomenovanie nespĺňa základnú podmienku toponyma - pomenovať objekt pre

iného človeka. Takéto pomenovanie nie je súčasťou komunikácie, pretože nevstupuje do komunikačného procesu.

Literatúra:

KRŠKO, J.: Polyonymia chotárných názvov Muránskej doliny, Slovenská reč, 61, 1996, č. 3, s. 136 - 141.

MAJTÁN, M.: Spoločenské fungovanie toponyma. In: Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie (Zemplínska šírava 20.- 24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1980, s. 43-49.

PLESKALOVÁ, J.: Pomístní jméno v jazykové komunikaci. In: Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie (Zemplínska šírava 20.- 24. septembra 1976). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1980, s. 81-86.